

ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА И “НЕПРИЗНАТИТЕ ДЪРЖАВИ” В КАВКАЗ. ГРАНИЦИТЕ НА ИСТОРИЧЕСКОТО ПРАВО.

Проф. Нина Дюлгерова

Диалог и толерантност в политиката, С., 2007, с.234-249

След разпадането на съветската система в началото на 90-те години на 20 в. Кавказ излиза извън контекста на обществено-политическите, социално-икономическите и военностратегическите планове и параметри на биполярния свят. С приемането на геополитическите граници в рамките на създадената Общност на независимите държави (ОНД), стартира поредицата от конфликти с национално-етнически и религиозен характер, което възражда или създава нови огнища на напрежение в постсъветските територии.

Кавказкото пространство се обособява в два самостоятелни субекта – северен Кавказ в рамките на Руската федерация и Южен Кавказ (Закавказието) с три суверенни фактора – Грузия, Армения и Азербайджан. Независимо от правната обособеност на двете геополитически зони, проблемите и процесите преминават през тях, засилвайки симбиозата на национално-етническите и политикоикономическите сегменти. Южен Кавказ се обособява като особена територия, която концентрира вниманието и действията на регионалните и глобални играчи. Преминавайки в сферата на независимите международни субекти държавите от района влизат в тяхната система на динамично противоборство.

Съществена промяна настъпва и в Европейския съюз, който преминава през поредица от метаморфози, ориентирани към максимално адаптиране към глобалните промени след края на Студената война. Политиката към разширяване на Изток превръща държавите от бившата съветска система в част от Обединена Европа. Този успех насочва усилията и енергията на Брюксел към Черноморско-Каспийския регион, чието значение във времето на увеличаваща се зависимост от стратегически суровини все повече нараства. Политиката на Европейския съюз към новите съседи е ориентирана през последните години най-вече към държави от постсъветското пространство (Украйна, Молдова,

Грузия, Азербайджан), което го прави един от основните играчи в борбата за влияние в Евразийския регион.

* * *

Понятието „непризнати държави” е имплицитна част от многобройните анализи и сценарии, свързани с динамично променящата се политическа картина в Кавказкия регион. Осъвременяването на формулата на Фердинанд Ласал, най-вече частта за „фактическото” конституционно право¹, позволява да се потърсят контурите на това понятие. Проблемът обаче се мултиплицира от обстоятелството, че в епохата на глобалния постмодернизъм, настъпил след разпадането на ялтенско-потсдамския свят, все още не са разбираеми параметрите на новия световен ред. Това означава, че и критериите за признаването (или непризнаването) на всяко образование за самостоятелна държава, са неясни.

Невъзможността да бъдат степенувани по важност идентификационните елементи в Кавказкия ареал не променя факта, че във всеки конкретен случай определящият елемент се ограничава в областта на етничността, религията или стопанския елемент. В Кавказ, както в миналото, така и в съвременното му развитие, са многобройни примерите, когато етническата принадлежност или лоялност към различни държави, се превръща в причина за конфронтация между народи с еднаква религия, а религиозната принадлежност конфронтира представителите на дадена етническа група или обединява разноезични народи.

Единният суверенитет над подведомствената територия като един от стандартните критерии на конституционното право е неприложим на практика. В контекста на този постулат Грузия и Азербайджан също не влизат в тази категория, тъй като към момента на своето официално признаване те не осъществяват единен суверенитет над цялата територия на своите държави. През 1991 г. Азербайджан *de facto* губи контрола над Нагорни Карабах, а Грузия - над Южна Осетия, а по-късно и над Абхазия. По тази логика и Русия би трябвало да има проблеми заради Ичкерия, която като правов субект през 90-те години на 20 век фактически е извън руското правно и политическо

пространство.

Подобни проблеми имат и непризнатите държави. Нагорно-Карабахската република (НКР), която контролира седем района от Азербайджан, не осъществява своя непризнат суверенитет над цялата територия на Карабах. Абхазия фактически не контролира Кодорската клисура и много слабо осъществява своя суверенитет над Галския район (с най-многобройно грузинско население в непризнатата република).

Критерият за „състоятелността“ на държавите също е неприложим към непризнатите републики. Т. напр. държавни институции (армия, полиция, чиновнически апарат) на НКР са много по-ефективни от азербайджанските, Абхазия е по-ефективна в своята дейност (повече по време на управлението на Е. Шеварднадзе) от Грузия, а Приднестровието не отстъпва на Молдова. Изследвайки проблемите на Западните Балкани немският политолог Щефан Трьобст изгражда тезата за държавната състоятелност като основно препятствие за прилагане на термина „бандитски анклави“ към непризнатите държави². Бандитският анклав не се нуждае от държавна символика, претенции за легитимност и най-важното – от държавно-исторически мит³.

Непризнатите страни действително притежават много от атрибутите на държавността – държавна символика, правителство и парламент, бюджет, армия, полицейски сили и структури на сигурността. Аксиоматичен факт е и обстоятелството, че идеологическите системи на непризнатите държави от постсъветското пространство се основават главно на историческото право.

Новите суверенни държави на бившия СССР, след като придобиват своята независимост, за кратък период от време конвертират принципа на правата на нациите на самоопределение с принципа на териториалната цялост. „Сдържането и противопоставянето“ се заменят с „национално строителство“, което получава своята конкретна форма в етно-политическите конфликти, прерастващи (най-вече в Южен Кавказ) в „гореща фаза“. Основателно е мнението на грузинския експерт Александър Рондели, че този резултат е следствие от неподготвеността на елитите на новообразуванията в Южен

Кавказ към съвременното държавно строителство. „Южен Кавказ беше периферия на Руската империя, но все пак беше органично повече свързан с останалия свят, отколкото постсъветските Азербайджан, Армения и Грузия, превърнали се бързо в суверенни държави.“⁴

Центърът на новата идентичност е „своята“ земя. Родната земя в Кавказ се възприема като светиня, като нещо свършено независимо от нейните икономически или геополитически ценности. Етническата подозрителност и предразсъдъци се трансформират в дългогодишни конфликти само тогава, когато територията или „почвата“ фокусират вниманието на съответната общност. Както и при разпадането на всяка друга континентална империя, в новите независими държави има спорни територии, за които различни етнически общества претендират като за „свои“. Тези противоречащи си териториални претенции са в основата на такива конфликти, като южно-осетинския и абхазкия в Грузия, нагорно-карабахския между Армения и Азербайджан, приднестровския в Молдова и др. В по-късен етап от развитието на процесите идеолозите на движенията за отделяне използват разнообразни аргументи, доказващи преследвания и дискриминация. Целта е да се засилят сепаратистките чувства в съответните общини и да се представи в по-добра светлина съответната позиция пред международната общност. Проблемът е, че в съвременните демократични общества тези позиции се възприемат само през призмата и езика на „правата на малцинствата“.

Идеята за „своя земя“ като идеологически концепт предполага приоритет на етническата колективна собственост. Единствено етносът може да бъде върховен собственик и разпоредител с тази земя. За разлика от аргументите за правото на собственост в гражданското право, правото на „своя“ земя се интерпретира свободно, върху основата на историческия „презентизъм“, без отчитане на реалните факти от миналото. Факт е, че в постсъветското кавказко пространство легитимацията на властта се осъществява чрез прилагане на „принципа на кръвта“ и под лозунга за създаване на „свои“ държави, изразяващи интересите на „своята“ земя. Практиката показва, че тази

легитимност все повече отслабва предвид превръщането ѝ в елитарна. Властта продължава да се осъществява законно, но все повече престава да бъде власт, изразяваща интересите на гражданите.

Лозунгът от съветския период „една нация – една държава” се оказва приемлив за гарантирането на легитимността на властта в държавите с полиетнически и поликонфесионален състав на населението и с многобройните образи на „своята земя”. Не трябва да се забравя обаче, че съветската нация е консолидирана на социален принцип, а не на етноконфесионален. Неслучайно непризнатите държави аргументират своята политика със защита на „своята земя”. Обоснована е и прогнозата на британския политолог Томас де Ваал, че „няма смисъл те (непризнатите държави – б.а.) да се разглеждат като временно явление, което ще изчезне само по себе си.”⁵ Актуални са и думите му, че „тези образувания се утвърждават като самоуправляващи се единици, само тогава, когато се избавят от големите общества...”⁶. Претенциите за легитимност на самопровъзгласилите се държавни структури също се аргументират с идеята за „своята земя”. Парадоксът е аналогичната съдба с метрополията, която следват непризнатите държави. Създадени в резултат на „бягство” от нелегитимността на признатите страни в Южен Кавказ, непризнатите държави попадат в същия капан. Абхазия е чужда за грузинците, а НКР – за азербайджанците.⁷

Силовият подход на Тбилиси към решението както на южно-осетинския, така и на абхазкия проблем, е обоснован от аргумента „свещена земя”, която принадлежи на Грузия и никой освен Грузия няма право да управлява там. Подобна е аргументацията на арменската страна, която поставя акцента върху по-дългото историческо присъствие на територията на Карабах, а азербайджанската - върху държавността на своите прадеди върху същата територия (Иреванското, Нахчиванското и Карабахските ханства).

Всяка една от суверенните държави в Южен Кавказ прилага разнообразни методи за утвърждаване на своята власт в непризнатите републики. Най-често това е съчетаване на политическите със силовите средства, което води до нежелани резултати. Т. напр. премахването на южно-осетинската автономия от

грузинския Парламент през декември 1990 г. може да бъде определено като недалновидно решение. Неговият единствен и лесно предсказуем резултат е насилието и многобройните жертви от двете страни.

Освен това решението на Тбилиси създава ситуация, която даде възможност на Русия да се намеси в грузинските процеси в ролята на миротворец, което ѝ позволи през следващите години да утвърди своите позиции в кавказките процеси. Реакцията на Москва само помага за фактическото отделяне на Южна Осетия от Грузия. Тя няма нищо общо с правата на осетинското малцинство в Грузия, а се оценява по-скоро като необмислена реакция на обявената дни преди това „Южно-Осетинска Съветска Демократическа Република”, отделена от Грузия⁸. С този акт стартира процес, който през годините конкретизира параметрите на отношенията Грузия-Русия-непризнатите в рамките на Грузинската държава републики. Основните елементи на формацията се модел са дистанциране (Тбилиси-Москва, Цхинвали-Тбилиси, Сухуми-Тбилиси) и перманентни политически, дипломатически и икономически провокации, целящи елиминирането на Русия (от страна на Грузия) и запазването на руското статукво в региона (от страна на Русия, Абхазия и Южна Осетия). Всяка една от заинтересованите страни се стреми да осъществява изгодна за нея стратегия.

Проблемът, който засилва геометричната прогресия на грешките и напрежението в региона е елиминирането от Тбилиси основен геополитически факт. Географските параметри на Грузинската ССР, както и на всяка друга държава в постсъветското пространство, са резултат на политическото решение на Кремъл, а не на национални борби. Принципът „Грузия за грузинците” през съветския период в ограничени рамки действа. Това означава, че недоволството на абхазци, осетинци или грузинци-националшовинисти може да екстраполира съюзния център.

Етническите проблеми в Грузия са тясно обвързани с факта, че грузинският етнос е в процес на формиране. Все още регионалната идентичност в държавата е по-силна от общогрузинската общност. Доказателство е

въоръженото противоборство между Тбилиси и Западна Грузия през 1992-1993 г., което не отстъпва по жестокост и кръвопролития на грузинско-абхазките и грузинско-южно-осетинските конфликти. Реминисценция, но с по-слаб характер, е актуалната за лятото на 2006 г. напрегната ситуация в Кодорската клисура. В нея грузинско-абхазките противоречия имплицитно се проявяват с вътрешногрузинското противоборство за власт. Не е случаен фактът, че начело на опълчението „Монадире“ („Ловец“), състоящо се от местни жители, е бившият пълномощник на экс-грузинския президент Е. Шеварнадзе в Кодорската клисура Емзар Квициани.

Въпреки това единствената идеология в Грузия остава грузинският етнонационализъм. Той е печелившият коз в политическата победа на З. Гамсахурдия, Е. Шеварнадзе и М. Саакашвили. Проектът „Грузия за грузинците“ продължава да доказва нелегитимността на постсъветска Грузия, в която нямат място абхазци, осетинци, арменци и азербайджанци. Постсъветският елит на Грузия продължава да обвинява главно Москва за перманентните междуетнически конфликти. Това освобождава Тбилиси от саморефлексията и от необходимостта от ревизия на концепцията за национално строителство. Продължава инерцията от съветския период, когато проблемите се решават чрез апели към съюзния център. При управлението на М. Саакашвили тази роля успешно изпълнява американската администрация. В контекста на наложилата се с годините инерция на управление естествено е политиката на Саакашвили и неговия екип да е ориентирана към решаването на вътрешните грузински проблеми чрез външна намеса, вече под лозунгите на западната демокрация.

Не подлежи на съмнение и обстоятелството, че в развитието на конфликти от такъв порядък от съществено значение е символиката на думите. Пример за това е терминът „Южна Осетия“. Тбилиси не го възприема и не използва в официалната си документация. Фактът, че Северна Осетия е част от Руската Федерация, признаването на Южна Осетия я поставя в категорията на територии, които се асоциират с термина „обединение“. Този термин е

неприемлив спрямо Южна Осетия в контекста на „историческото право”, тъй като никога не е съществувала осетинска държава, която да включва територията на двете Осетии. Терминът „Южна Осетия” започва да се използва през 19 век в културно-географски смисъл, но получава административен статут едва след присъединяването на Грузия към Съветска Русия след 1921 г.⁹ За грузинците борбата за Южна Осетия е защита на грузинския Самачабло или Шида Картли, а за осетинците борбата е срещу „малката империя”.

Обявената от Южна Осетия независимост в началото на 90-те години на 20 век ескалира конфликта между центъра (Тбилиси) и бившата автономна област. Поредицата от импулсивни грешки както в Тбилиси, така и в Цхинвали засилва напрежението между тях. То ескалира с нова сила след „революцията на розите” през есента на 2003 г., резултат от която е изборът на нов президент на Грузия - Михаил Саакашвили. Почти всяко лято след тази година граничните провокации, отвличанията и жертвите се превръщат в константна величина в отношенията Тбилиси - Цхинвали.

Най-активни и с висока степен на негативизъм са грузинско-абхазките отношения. Закономерностите на международните отношения в триъгълника “голям-среден-малък” са такива, че малкият народ винаги се опасява от хегемонистичните стремежи на средния и се стреми към големия. Буферната роля на Русия, която признава териториалната цялост на Грузия, но не създава условия за унищожаване на абхазката самостоятелност, подклажда антируската реакция на Тбилиси.

В проблема Нагорни Карабах принципът на историческото право преминавайки през негативите на карабахската война се трансформира в синдрома „победител” и „победен” в арменското и азербайджанското общества. Този синдром влияе върху това, как обществото възприема опасността. За Азербайджан нерешеният карабахски конфликт сам по себе си представлява сериозна опасност за неговата сигурност, докато в Армения приемат карабахския конфликт за „решен”, а опасността за тях произтича от вътрешнополитическите тенденции. Влизайки в преговорния процес на

взаимоотношения Баку, Ереван и Степанакерт* преминават дългия път от емоционалния негативизъм към прагматичния иредентизъм.

* * *

Съществуването на Абхазия и Южна Осетия в настоящия им вид е доказателство за неефективността на етнополитическия модел на постсъветска Грузия. Най-динамично развиващата се непризната държава в Кавказкия регион – Нагорни Карабах е свидетелство за политическото несъвършенство на независим Азербайджан, който освен карабахската земя губи суверенитета си над пет района изцяло и върху два частично. Арменско-азербайджанските противоречия, както и избраният от Грузия етноцентриски модел на развитие ограничават възможностите на трите независими държави в Южен Кавказ за маневри в европейския и американския политически театър. Инкорпорирането на непризнатите образования е приоритетна задача за Грузия и Азербайджан и своеобразен входен билет в „цивилизования свят“. Основният проблем е във фалстарта на южнокавказките републики в периода на постсъветска фрагментация. С отмяната на Южно-Осетинската автономия в Грузия и анулирането на статута на Карабах, Тбилиси и Баку поставят началото на сецесията в региона. С премахването на автономния статут на Южна Осетия и НКАО в състава на Грузия и Азербайджан обективно стартира институционализацията на непризнатите държави. Идеята за национално-държавна приемственост, която е в основата на „възрожденския проект“ определя легитимността на постсъветските Грузия и Азербайджан. Тя играе решаваща роля в появата на непризнатите държави, за които унитарна Грузия и Азербайджан не се превръщат в „свои“.

Както историческите реминисценции, така и съвременните акценти на държавно-политическите, и етноконфесионалните процеси в Кавказкия регион не дават аргументи в полза на решаване на многобройните проблеми в региона. Нещо повече, фрагментацията засилва и задълбочава конфронтацията. Едва ли интегритетът на Грузия или Азербайджан ще стимулира консолидационните

* столицата на НКР.

процеси в региона или ще засили техните позиции в региона, постсъветското пространство или в глобален план. По-голяма е вероятността, ако този техен план бъде осъществен да се засили тяхната зависимост от по-силните от тях регионални или глобални играчи (Русия, САЩ, ЕС, Иран или Турция). В този процес Европейският съюз се откроява със разнообразната си политика, ориентирана към все по-засилващо се присъствие в акцентите, определящи същностната характеристика на процесите в Черноморско-Каспийския регион.

-
- 1 Неновски Н., Г. Бойчев и др. Философия, социология, обща теория на правото. София. С. 275 и сл.
 - 2 Troebst St. Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992-1998. Flensburg: 1998. http://www.ecmi.de/download/working_paper_1.pdf
 - 3 Ibidem.
 - 4 Рондели Ал. Южный Кавказ и Россия. // Вестник Европы 2002, №7-8
 - 5 Thomas de Vaal, the Caucasus Editor and Project Coordinator for the Institute of War and Peace Reporting (IWPR) in London. Ваал де Т. Угрозы безопасности на Южном Кавказе. // Вестник Европы. 2002, №7-8.
 - 6 Пак там. Срв. Маркедонов С. Прецедент Черногории с надеждой подхвачен в столицах непризнанных республик. 15.09.2006
<http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=73&tek=5828&issue=164>
 - 7 Маркедонов С. Об идеологиях войны и технологиях мира. 06.08.2004.
<http://www.apn.ru/publications/article1964.htm>
 - 8 Зверев Ал. Цит. съч. С. 25
 - 9 Маркедонов С. Грузинская империя обречена....